



Звичайно, нині ситуація зовсім інша, ніж у 60—70-ті роки минулого століття, коли видавався багатотомник. Тоді рішенням уряду було створено спеціальні наукові колективи для написання й видання історії міст і сіл, подібні структури створили на місцях, при обласних і районних органах влади, усе профінансувала держава. Не на останньому місці у влади була суто політична, ідеологічна мотивація — показати, що наша історія “починається від Жовтневої революції”, що саме за комуно-радянської влади завирувало світле життя на наших теренах.

Безумовно, у 26-томнику відчутна ідеологізація, зазначила Валентина Бездрабко. Але не можна й применшувати значення того проекту, адже було зібрано і опубліковано великий фактологічний матеріал. Його обов’язково треба перевидавати, додавши нові дослідження, у руслі української, а не радянської історії. У цьому є нагальна потреба, і у нового проекту історії міст і сіл велике майбутнє.

На відміну від часів півстолітньої давнини нині у висвітленні нашої історії, нагородженні й відтворенні колосального краєзнавчого матеріалу ми можемо спиратися на таке потужне явище часу, як Інтернет. Про це наголосив Євген Букет. Він зазначив, що українська Вікіпедія має статті

про кожен із 27 тисяч населених пунктів України. Цього року Вікіпедія уклала угоду з Національною спілкою краєзнавців щодо розміщення на своїх сторінках матеріалів з історії населених пунктів. Вікімедійний проект “Історія міст і сіл України” діє з березня. Буде використано і фактологічний матеріал з друкованого видання “Історії”, 20 томів його вже доступні в Інтернеті, оцифровуються й інші томи. Громадська організація “Вікімедіа Україна” має намір зберегти “Історію міст і сіл УРСР” як пам’ятку, розмістивши з часом відскановані томи у Вікіджерелах. А цитатами з енциклопедії доповнити вже існуючі статті про населені пункти.

Юрій Пероганич зазначив, що існує низка правових моментів щодо відтворення у Вікіпедії виданих томів “Історії”, наприклад, щодо прав власності на те видання. Але все це можна залагодити задля спільної справи — відтворення багатогранної історії наших населених пунктів. А кожен з них має цікаве минуле. Не випадково ж 39 міст України визнані історичними містами, зокрема Київ, Чернігів, Львів, Кам’янець-Подільський.

Учасники прес-конференції закликали істориків, краєзнавців, усіх, кому не байдужа наша історія, долучатися до збору матеріалів про свою малу батьківщину, свої міста і села. Врешті, хоч би хто де нині мешкав, усі ми родом звідти, з рідного краю.

*Роман Подкур (м. Київ)*

## НАУКОВО-ДОКУМЕНТАЛЬНА СЕРІЯ КНИГ «РЕАБІЛІТОВАНІ ІСТОРІЄЮ» У КОНТЕКСТІ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ СПІЛКИ КРАЄЗНАВЦІВ УКРАЇНИ

*У статті досліджуються політичні передумови появи видавничого проекту науково-документальної серії книг «Реабілітовані історією» та роль членів Національної спілки краєзнавців України у підготовці книг обласних томів.*

**Ключові слова:** «Реабілітовані історією», краєзнавці, спогади, державний терор.

Незалежність України спричинила трансформацію свідомості у політичної та інтелектуальної еліти, населення, поставила на порядок денний проблему самоідентифікації. Базовим елементом процесу стала ліквідація ідеологічних обмежень в історичних дослідженнях.

Національна історична наука мала на меті довести власну спроможність проводити наукові розробки, що не обмежувалися прокрустовим ложем «класової ідеології». У радянський пері-

од історія України інтерпретувалася як регіональний варіант російської історії, де головною темою було вивчення «віковичних прагнень українців до дружби з великим російським народом». Всі події і податі української історії, що не вкладалися у подану схему, підлягали нещадному осудженню [1]. Так, довгі роки замовчування проблеми створення функціонування системи політичного контролю за громадянами СРСР, переслідування інакомислячих призвели до її політизації та акту-



алізації як наукової проблеми. Дослідження політичних репресій/переслідувань стало однією із соціально значущих проблем.

У 1985 р. академік-секретар Відділення історії Академії наук СРСР С. Тіхвінський окреслив шість перспективних напрямків історичних досліджень до 2000 р.: «Історія будівництва розвинутого соціалістичного суспільства», «Революція і соціальний прогрес», «Проблема війни та миру», «Історичний вклад народів СРСР в загальносвітову культуру», «Етногенез й етнічні процеси сучасності», «Загальні закономірності і специфічні особливості розвитку суспільних формацій». [20, с.9.] Відповідно відбувався відбір тематики монографічних досліджень, публікацій, наукових конференцій у провідних наукових інституціях СРСР і України зокрема.

Але в період «демократизації радянського суспільства» політики, письменники, громадські діячі оприлюднили факти більшовицького політичного терору, масових депортацій та голоду, переслідування інакодумців у 20 – 70-х рр. ХХ століття.

М.Горбачов, намагаючись зміцнити власний авторитет демократичного лідера, зумів переконати Політбюро ЦК КПРС ухвалити політичне рішення про визнання політичних репресій як факту радянської історії. Але Політбюро ЦК КПРС не відступило від хронологічних меж, заданих М. Хрущовим ще на ХХ з'їзді КПРС. Так, у постанові Політбюро ЦК КПРС від 28 вересня 1987 р. про створення Комісії Політбюро ЦК КПРС для вивчення документів щодо політичних репресій вказувався період «30-40-ві і початок 50-х років» [12, с.15].

Проблема «злочинів сталінізму», «політичних репресій» стала предметом відкритого обговорення серед вчених-суспільствознавців після виступу генерального секретаря ЦК КПРС М.Горбачова на урочистому засіданні 2 листопада 1987 р., присвяченому 70-річчю «жовтневої революції». Охарактеризувавши зародження і функціонування командно-адміністративної системи, він назвав політичні репресії «масовим злочином на ґрунті зловживанні владою» [2, с.14]. Він виправдав жорстку централізацію при проведенні індустріалізації, заявивши, що: «У тих умовах, коли зримо наростало відчуття загрози імперіалістичної агресії, в партії утвердилося переконання в необхідності не пройти, а в найкоротші історичні строки буквально пробігти відстань від кувалди і селянської сохи до розвинутої індустрії, без якої була б неминучою загибель усієї справи революції» [2, с.12]. Оцінюючи колективізацію, М.Горбачов засудив дії партійно-державного керівництва СРСР щодо застосування жорсткої цен-

тралізації у реформуванні сільського господарства, зазначив, що це був «[...] відступ від ленінської політики щодо селянства» [2, с.13].

За логікою М.Горбачова, утвердження командно-адміністративної системи в економіці спричинило її поширення на надбудову, що призвело до виникнення теорії «загострення класової боротьби», «обмеження демократичного потенціалу», створення атмосфери підозрливості, ворожечі, нетерпимості і як наслідок – культ особи і політичні репресії. Але партійний лідер КПРС зазначав, що сталінські репресії 30-х-50-х рр. ХХ ст. здійснювалися на тлі економічних, політичних та соціальних досягнень СРСР. Деформації партійні керівники вбачали лише в «політичній надбудові» тодішнього радянського суспільства.

Така ж подвійність у політичній оцінці політичних репресій простежувалася в доповіді першого секретаря ЦК КП України В.Щербицького, присвяченій «жовтневому ювілею». Як і М.Горбачов, він кваліфікував політичні репресії як «відступ від ленінської політики», «перекручення», «прорахунки» тощо [3, с.41]. Обидва політичні лідери в критиці радянського минулого не виходили за межі сталінського правління, тобто другої половини 1920 – 1950-х рр.

Обговорення проблеми «сталінських репресій» на партійних форумах за участі перших осіб КПРС та КПУ фактично надало політичний дозвіл на проведення досліджень. Науковці провідних історичних установ розпочали наукову обробку нововідкритих архівних матеріалів у відведених хронологічних межах історії СРСР та УРСР ХХ ст.

Сталінські репресії та голодомор 1930-х рр. були чи головним козирем у боротьбі між націонал-демократами та прихильниками Комуністичної партії за симпатії виборців на початку 1990-х років. Логічним завершенням боротьби стало прийняття Верховною Радою України 17 квітня 1991 р. Закону «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні». У преамбулі Закону наголошувалося, що частина осіб, постраждалих від необґрунтованих політичних репресій 1930-х – початку 1950-х рр. законодавчими та нормативними актами СРСР уже поновлена в правах. Але Верховна Рада розширила історичні межі дії політичних репресій – реабілітація мала охоплювати увесь період після 1917 р. до моменту набрання чинності цим Законом і поширюватися на осіб, необґрунтовано засуджених за цей час судами України або репресованих на території республіки іншими державними органами в будь-якій формі, вклю-

чаючи позбавлення життя або волі, переселення в примусовому порядку, вислання і заслання за межі республіки, позбавлення громадянства, примусове поміщення до лікувальних закладів, позбавлення чи обмеження інших громадянських прав або свобод з мотивів політичного, соціального, класового, національного і релігійного характеру.

Дія Закону поширювалася на громадян, які постійно проживали в Україні і яких з різних причин було переміщено за межі колишнього СРСР, необґрунтовано засуджено військовими трибуналами, Верховним Судом Союзу РСР чи піддано репресіям позасудовими органами, засланих і висланих з постійного місця проживання та позбавлених майна за рішенням органів державної влади і управління з політичних, соціальних, національних, релігійних та інших мотивів під приводом боротьби з куркульством, противниками колективізації, так званими бандпосібниками та їх сім'ями. Підлягали реабілітації також особи, щодо яких з політичних мотивів застосовано примусові заходи медичного характеру[4].

Політична боротьба між націонал-демократами та прихильниками комуністичної ідеї у незалежній Україні сприяла розгортанню досліджень політичних репресій. Особливу зацікавленість виявила українська політична еліта. Партійна номенклатура під керівництвом Л. Кравчука підписала свого роду договір з націонал-демократами: ми забороняємо комуністичну партію як злочинну організацію, в якості компенсації колишні партійні керівники вимагали посади у новій Україні [9, с. 216 – 217]. Відразу вищі посадові особи почали розповідати про політичні злочини партії. Зокрема, Л.Кравчук в інтерв'ю з великим бажанням коментував і засуджував колективізацію, голодомор, політичні репресії [11].

Тому не дивно, що одним із пріоритетних напрямів наукових досліджень на початку 1990-х рр. в українській історіографії стала проблема «Створення та функціонування тоталітарної системи в Україні». Науковий доробок даної теми можна звести до двох проблем – впровадження сталінської моделі соціалізму в Україні, державний терор як засіб управління суспільством та радянські спецслужби як один із дієвих інструментів побудови радянського суспільства.

У контексті процесу політичних домовленостей розпочалася підготовка науково-документальної серії книг «Реабілітовані історією», ініційована Інститутом історії України НАН України, Службою безпеки України, Українським культурно-просвітницьким товари-

ством «Меморіал» ім. В. Стуса. Лист-звернення до вищих органів влади незалежної України підписали Голова СБ України Євген Марчук, президент НАН України Борис Патон та академік НАН України Петро Тронько. Президія Верховної Ради України 6 квітня 1992 р. ухвалила постанову, що підтримала ініціативу науковців та громадськості. Зокрема, у постанові Президії Верховної Ради України від 6 квітня 1992 р. зазначалося, що «[...] в умовах національного і культурного відродження України, розбудови її державності виняткового значення набувають питання глибокого і всебічного вивчення національної історії, особливо тих її сторінок, які протягом тривалого часу невідрізнано замовчувалися».

Постановою Кабінету Міністрів України від 11 вересня 1992 р. для організації роботи по підготовці згаданої серії книг було затверджено Головну редакційну колегію науково-документальної серії книг «Реабілітовані історією», створені обласні редколегії та науково-редакційні групи, що розпочали підготовку обласних томів.

В Інституті історії України НАН України на відділ регіональних проблем історії України було покладено науково-методичне забезпечення науково-документальної серії книг «Реабілітовані історією». Фахівці відділу розробили «Методичні рекомендації науково-документальної серії книг «Реабілітовані історією», визначили методологію наукового дослідження.

Структура кожного обласного тому включає декілька книг. У першій книзі публікується вступна стаття-дослідження, в якій особлива увага звертається на особливості функціонування радянського режиму на території області. Нариси про незаслужено забутих та репресованих державних діячів, діячів науки, культури, політиків, робітників, селян дають читачеві можливість уявити масштабність «соціальної чистки» радянського суспільства. Розділ «Мовою документів» дає уявлення про методи роботи радянських спецслужб. Окремо висвітлюється увічнення пам'яті репресованих громадян. У книгах подаються також списки репресованих, підготовлені на основі архівно-кримінальних справ. Кількість книг по кожній області залежить від кількості репресованих громадян. Спочатку планувалося видати 27 томів – серія повинна була нагадувати вже відомий видавничий проект «Історія міст і сіл Української РСР».

Але відсутність державного фінансування у 1990-х рр., гальмування процесу розсекречення документів органів державної безпеки у Галузевому державному архіві Служби безпеки України заважали її повноцінному науковому до-

слідженню. Завдяки ентузіазму викладачів, краєзнавців, архівних працівників було опубліковано ряд регіональних розвідок, наукових досліджень, збірників документів, у яких аналізувалася регіональна специфіка політичних репресій [7].

Велику науково-дослідницьку роботу провели члени Національної спілки краєзнавців. Краєзнавці деякою мірою стали опорою науково-редакційних груп. Зокрема, вони зібрали, опрацювали чимало спогадів колишніх репресованих про перебування у місцях ув'язнення, тюрмах, спецпоселеннях, брали інтерв'ю у членів їх сімей про ставлення до них місцевого партійно-радянського апарату, повсякденне життя з тавром «член сім'ї ворога народу».

Цікаві спогади опубліковані Вінницькою [13], Волинською [14], Житомирською [15], Одеською [16], Рівненською [17], Хмельницькою [18], Чернівецькою [19] та іншими обласними науково-редакційними групами.

Процес збору спогадів – це важка праця. Йдеться не лише про великий об'єм пошукової праці щодо виявлення адреси чи долання значних відстаней. Головне знайти підхід до співрозмовника, «розговорити» його. Колишнім репресованим чи членам їх сімей важко згадувати минуле, що наповнене несправедливістю, тортурами, виснажливою працею, презирливим ставленням партійно-радянських чиновників до «ворога народу». Іноді відчувається страх у співрозмовника через можливість повторення «неприємностей» для нього чи його родини. Пояснення про «незалежну, демократичну Україну», «дію Закону України про жертв політичних репресій» викликали лише іронічну посмішку.

Переважна більшість репресованих громадян завдяки прийняттю Закону України від 17 квітня 1991 р. «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» була реабілітована. Однак, їх матеріальне становище практично не змінилося. Надані пільги або не використовуються через відсутність бюджетних коштів, або їх не можливо зреалізувати через різноманітні бюрократичні перепони. Відсутність системної уваги законодавчих та виконавчих органів до матеріальних проблем колишніх репресованих – зайвий козир для утвердження думки про повернення «минулих часів» і потенційну небезпеку для родини.

Однак, якщо співрозмовник довіряє досліднику, то починає розповідати перипетії своєї нелегкої долі. Вітчизняні та закордонні вчені опублікували чимало документальних збірників про діяльність Головного управління таборів НКВС СРСР [6], монографічних досліджень [5, 8]. Але вчені-історики,

вивчивши загальне коло проблем функціонування табірної і поселенської системи, поставили за мету проаналізувати повсякденне життя в'язнів та охорони таборів, впливу виправно-трудоного табору на психологію конкретної особистості та суспільства загалом.

Аналізуючи свідчення, зібрані і опубліковані у науково-документальній серії книг «Реабілітовані історією», варто зазначити наступні потенційні інформаційні можливості:

- загальна політична атмосфера суспільства, агітаційно-пропагандистські кампанії, типи формальної та реальної поведінки особистості в умовах терору, «кулуарні розмови», ставлення до вже арештованих громадян та їх родин;

- процедура арешту, обшуку, оформлення та проведення перших допитів арештантів;

- поведінка самого арештованого, його родини, співробітників органів державної безпеки та інших правоохоронних структур України, опис психологічного, емоційного стану;

- знаходження у місці попереднього ув'язнення, побут, взаємостосунки з в'язнями;

- процедура судового засідання, підписання документу про ознайомлення з вироком, етапування, пересильні пункти, харчування, ставлення конвою тощо;

- життя в таборі (спецпоселенні), праця у складних кліматичних умовах, харчування, побут, культурно-пропагандистські заходи (табірні журнали, газети, бесіди тощо), ставлення табірної адміністрації (її типовий портрет, конфлікти з в'язнями), взаємостосунки «політичних» і «кримінальних» в'язнів, причини смертності;

- листування з табірною адміністрацією та вищими посадовими особами СРСР про реабілітацію, реакція на відмову;

- амністія, реабілітація другої половини 1950–1960-х рр., зустріч з сім'єю, життя після табору, соціалізація «колишнього ворога народу», ставлення оточуючого середовища, партійно-адміністративного апарату, боротьба за реабілітацію;

- ставлення колишнього в'язня до «реабілітаційної хвилі» в умовах незалежної України, діяльності законодавчих та виконавчих органів щодо поліпшення матеріального становища репресованих та їх родин.

Таким чином, краєзнавці, збираючи та публікуючи спогади жертв політичних репресій, формують додатковий комплекс джерел з повсякденної історії періоду політичних репресій радянської доби.

Ще один цікавий аспект використання матеріалів, виявлених під час підготовки обласних

науково-документальної серії книг «Реабілітовані історією», проілюструвала О.Лисенко [10]. Вона запропонувала використовувати краєзнавчі матеріали з цієї надзвичайно складної теми на уроках з історії, виробивши певний алгоритм дій. Зокрема, загальний аналіз вже опублікованого історичного матеріалу, розсекречених архівних фондів засвідчив, що в сучасній Україні важко знайти адміністративно-територіальну одиницю, населення якої не брало б участь у повстанському русі. Це повстанський рух 1920-х рр. на Правобережній Україні «за відновлення УНР», селянський рух під проводом Н.Махна, повстання 1920-х рр. на західноукраїнських теренах, виступи селян проти влади Румунії у Бессарабії середини 1920-х рр., масові виступи селян проти колективізації та депортації початку 1930-х р. тощо.

Тому учні, готуючись до інтерв'ювання свідків історичних подій, змушені будуть ретельно вивчити перебіг події, самостійно сформулювати необхідні питання для інтерв'ю. Учні змушені будуть відповісти на конкретні запитання: «Коли був написаний історичний документ?», «Хто автор цього документу?», «Якими історичними обставинами було зумовлено появу цього документа?» тощо [10, с. 96 – 97].

Отже, робить висновок О.Лисенко, працюючи з краєзнавчим матеріалом, з історичними документами, спогадами учні не відтворюють прочитаний з підручника навчальний матеріал, а самостійно, під ретельним наглядом та допомогою учителя, мають досягнути природу і сутність того чи іншого явища історії та обґрунтувати його місце в контексті конкретного історичного часу, навчитися критично оцінювати отриману історичну інформацію. В найкращому результаті учні мають дати власну оцінку історичному факту, діянням конкретних людей (попередньо вивчивши всі чинники впливу на особу) без суб'єктивного впливу вчителя чи автора підручника, який належить до конкретної історичної школи.

Також дослідниця відзначила і певну небезпеку використання такого матеріалу. У сільській громаді у революційні/переломні часи завжди було протистояння як на політичному рівні («комуніст» – «безпартійний», «член непролетарської партії»), соціальному («багатий» – «бідний»), так і родинному («батько повстанець» – «син активіст») тощо. Виявлення з глибин історичної пам'яті фактів «неприятних» стосунків можуть викликати проблеми міжособистісного спілкування в окремих учнів. У даному випадку тут значна роль вчителя, який, інтерпретуючи відомий учням краєзнавчий мате-

ріал, має роз'яснити всю нещадність громадянської війни, потворність використання сили, службового становища для з'ясування міжособистісних стосунків, продемонструвати безперспективність перманентних «міжособних війн» [10, с. 97].

Значну науково-дослідницьку роботу провели члени Національної спілки краєзнавців при написанні наукових статей для книг обласних томів. Зокрема, О.Струкевич, В.Петренко (Вінниця), Є.Тіміряєв (Житомир), О.Бажан, В.Васильєв (Київ), О.Тригуб, Ю.Котляр (Миколаїв), О.Нестуля (Полтава), Л.Місінкевич (Хмельницький), О.Коваленко (Чернігів) та десятки інших вчених – спілчан-краєзнавців стали авторами-упорядниками обласних томів. Їх зусиллями було визначено регіональні особливості державного терору радянської доби, виявлені імена репресованих діячів культури, політиків та урядовців, церковних ієрархів та священників, робітників та селян, представників наукової та творчої інтелігенції, які згинули у сталінських таборих. Однак науково-дослідницька робота краєзнавців-дослідників не лише відновила історичну справедливість, а й оприлюднила науково-творчий доробок сотень репресованих громадян.

Загалом, станом на 1 липня 2012 р. в Україні за активної допомоги обласних рад, обласних державних адміністрацій, Служби безпеки України, Державної архівної служби України, наукової громадськості та краєзнавців регіональними редколегіями серії «Реабілітовані історією» у 24 областях України та Автономній Республіці Крим видано 82 книги. Всього передбачається видання майже 100 томів серії. Створена і почала функціонувати у мережі Інтернет інформаційна система «Національний банк жертв політичних репресій радянської доби».

За архівно-кримінальними справами краєзнавцями та працівниками обласних науково-редакційних груп виявлено й складено картки на понад 700 тисяч репресованих громадян.

Отже, в другій половині 1980-х – початку 1990-х років вище партійно-державне керівництво СРСР, бажаючи керувати процесом формування громадської думки щодо сталінського періоду радянської історії, зробило соціальне замовлення державним науковим закладам на дослідження проблеми політичних репресій.

У підготовці до видання науково-документальної серії «Реабілітовані історією» значну роль відіграла Національна спілка краєзнавців України, що виступила одним із співвиконавців цього видавничого проекту.

### Джерела та література

1. Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX – XX ст. – К.: Генеза, 1998. – 249 с.
2. Доповідь Генерального секретаря ЦК КПРС М.С.Горбачова на спільному урочистому засіданні ЦК КПРС, Верховної Ради СРСР і Верховної Ради РРФСР, присвяченому 70-річчю Великої Жовтневої Соціалістичної революції, 2 листопада 1987 року // Комунист України. – №12. – 1987. – С.11 – 19.
3. Доповідь члена Політбюро ЦК КПРС, першого секретаря ЦК КПУ В. Щербицького на урочистому засіданні ЦК КПУ і Верховної Ради УРСР, присвяченому 70-річчю Великої Жовтневої Соціалістичної революції, 5 листопада 1987 року // Комунист України. – №12. – 1987. – С.39 – 45.
4. Закон України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» // Відомості Верховної Ради. № 22. – 1991. – Ст.262.
5. История ГУЛАГа, 1918 – 1958: социально-экономический и политико-правовой аспекты / Г.М. Иванова; Ин-т рос. Истории РАН. – М.: Наука, 2006. – 438 с.
6. История сталинского ГУЛАГА. – Т.1 – 7. – М.: РОССПЭН, 2004 – 2005.
7. Ковтун Г.К., Войналович В.А., Данилюк Ю.З. Масові незаконні репресії 20-х – початку 50-х років на Полтавщині // Реабілітовані історією. – Київ-Полтава, 1992. – 402 с.
8. Красильников С.А. Серп и Молох. Крестьянская ссылка в Западной Сибири в 1930-е годы. – М.: РОССПЭН, 2003. – 288 с.
9. Литвин В. Украина: политика, политики, власть. – К.: Альтернативы, 1997. – С.216 – 217.
10. Лисенко О.В. Використання інформації про селянські повстання 1920 – 1930-х рр. у краєзнавчій роботі в загальноосвітніх навчальних закладах // Освітнянське краєзнавство: досвід, проблеми, перспективи. Збірник матеріалів XII Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції. – Івано-Франківськ, 2011. – С.93 – 98.
11. Ответы Президента Украины на вопросы газеты «Московские новости». – 1993. – 4 апреля; «...Идти по центру, как сказал Солженицын, это самое трудное, но самое благородное дело» // Киевские ведомости. – 1993. – 20 мая.
12. Реабилитация: Политические процессы 30-50-х годов. – М.: Политиздат, 1991. – 461 с.
13. Реабілітовані історією. Вінницька область. – Кн.1. – Вінниця: ДП «ДКФ», 2006. – С. 565 – 624.
14. Реабілітовані історією. Волинська область. – Кн.1. – Луцьк, 2010. – С.391 – С. 393 – 542.
15. Реабілітовані історією. Житомирська область. – Кн.1. – Житомир: Полісся, 2006. – С. 132 – 142; кн.2. – Житомир: Полісся, 2008. – С.64 – 75.
16. Реабілітовані історією. Одеська область. – Кн.1. – Одеса: АТ «ПЛАСКЕ». – С.547 – 706.
17. Реабілітовані історією. Рівненська область. – Кн.1.рівне, 2006. – С. 235 – 280.
18. Реабілітовані історією. Хмельницька область. – Кн.1. – Хмельницький, 2008. – С. 617 – 696.
19. Реабілітовані історією. Чернівецька область. – Кн.1. – Чернівці, 2007. – С.433 – 436.
20. Тихвинский С.Л. Итоги и перспективы исследований советских историков // Вопросы истории. – 1985. – №7. – С.3 – 13.

*Роман Подкур*

#### **Научно-документальная серия книг «Реабилитированные истории» в контексте деятельности Национального союза краеведов Украины**

*В статье исследуются политические условия появления издательского проекта научно-документальной серии книг «Реабилитированные истории» и роль членов Национального союза краеведов Украины в подготовке книг областных томов.*

**Ключевые слова:** «Реабилитированные истории», краеведы, воспоминания, государственный террор.

*Roman Podkur*

#### **Scientific-documentary series of books «Rehabilitated history» in the context of the National Union of Ukrainian ethnographers**

*The article explores the political conditions for the appearance of the publishing project of scientific-documentary book series «Rehabilitated history» and the role of members of the National Union of Ukrainian ethnographers to books of regional volumes.*

**Key words:** «Rehabilitated history», local history, memories, state terror